नैवोपलभ्यते व्रीहितंदुलवत् ॥ १३ ॥ अजीवंचेतनाशून्यं अन्यस्याभावाच्छरीरमेवचेतनमित्यर्थः ॥१४॥ मास्तुदेहेंद्रियसंघातश्चेतनोयस्मिन्व्यपेसतिसंघातःसन्निकृष्टोपिशब्दादीन्नगृह्णातितन्मनएवआत्मास्त्वित्याहचतुर्भिः शृणोतीति ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ उत्तरमाह नपंचेति यथाश्रोत्रादीनांशब्दादिग्राहकत्वेनबाह्यसजातीयगुणाश्रयत्वेनआकाशादिरूपत्वं एवंमनोपिसर्वगुणग्राहकत्वात् सर्वगुणाश्रयत्वेनपांचभौतिकं अतस्तन्नकिंचिद्भूतेभ्योन्यत्तत्वांतरं पंचसाधारणत्वात् अतस्तन्नशरीरनिर्वाहकंकिंतुएकःअंतरात्मैवशरीरंस्थूलसूक्ष्मभेदेनद्विविधंवहतेचालयति ॥ १९ ॥ यदुक्तंमनसोनवधानान्नशृणोतितत्राह पंचात्मकेइति पंचभूतात्मकेशरीरेपंचगुणाःयस्मिन्तत्तथामनस्तस्यद्रष्टा ममनःखिन्नमित्यनुभवात् सएवमनोद्वारासर्वगात्रानुगतः व्यतिरेकमाह तद्विप्रयोगात्सुषुप्तौसमाधौवादेहःसबुद्धिमनस्कोनवेत्ति देहादेश्चेतनत्वेसुप्त्यादावपिवेदनमपरिहार्यंस्यात् ततश्चक्षुषइवमनसोप्यनुन्मीलनाददर्शनेपिनतस्यकरणत्वव्याहतिरित्यर्थः॥ २० ॥ यदानिर्वातप्रदीपइवदेहाग्नौशांतेरूपादिकंनोपलभ्यते

मांसशोणितसंघातेमेदःस्नाय्वस्थिसंचये॥ भिद्यमानेशरीरेतुजीवोनैवोपलभ्यते॥१३॥ यद्यजीवंशरीरंतुपंचभूतसमन्वितं॥ शारीरेमानसेदुःखेकस्तांवेदयतेरुजं॥ १४॥ शृणोतिकथितंजीवःकर्णाभ्यांनशृणोतितत्॥ महर्षेमनसिव्यग्रेतस्माज्जीवोनिरर्थकः॥ १५॥ सर्वंपश्यतियद्दृश्यंमनोयुक्तेनचक्षुषा॥ मनसि

व्याकुलेचक्षुःपश्यन्नपिनपश्यति ॥ १६॥ नपश्यतिनचाघ्रातिनशृणोतिनभाषते ॥ नचस्पर्शरसौवेत्तिनिद्रावशगतःपुनः ॥ १७॥ स्तृप्यतिक्रुध्यतेकोत्रशोचत्युद्विजतेचकः॥ इच्छतिध्यायतिद्वेष्टिवाचमीरयतेचकः॥ १८॥ भृगुरुवाच नपंचसाधारणमत्रकिंचिच्छरीरमेकोवहतेंऽतरात्मा ॥ सवेत्तिगंधांश्चरसान्श्रुतीश्चस्पर्शंचरूपंचगुणांश्चयेन्ये॥ १९ ॥ पंचात्मकेपंचगुणप्रदर्शीससर्वगात्रानुगतोंऽतरात्मा॥ सवेत्तिदुःखानिसुखानिचात्रतद्विप्रयोगात्तुनवेत्तिदेहः॥ २० ॥ यदानरूपंनस्पर्शोनोष्मभावश्चपावके॥ तदाशांतेशरीराग्नौदेहत्यागेननश्यति ॥ २१ ॥ आपोमयमिदंसर्वमापोमूर्तिःशरीरिणां॥ तत्रात्मामानसोब्रह्मासर्वभूतेषुलोककृत् ॥ २२॥ आत्माक्षेत्रज्ञइत्युक्तःसंयुक्तःप्राकृतैर्गुणैः ॥ तैरेवतुविनिर्मुक्तःपरमात्मेत्युदाहृतः ॥ २३ ॥ आत्मानंतंविजानीहिसर्वलोकहितात्मकं॥ तस्मिन्यःसंश्रितोदेहेत्यब्बिंदुरिवपुष्करे॥ २४॥

तदानश्यतिम्रियतेदेहएवनतुचेतनइत्यर्थः ॥ २१ ॥ स्थूलदेहनाशमुक्त्वासूक्ष्मस्याविनाशमाह आपइति आपोमयंअंबुमयं अत्रापूशब्देनसूक्ष्मभूतसंघातोगृह्यते तन्मयंसूत्रात्मनाव्याप्तमित्यर्थः तस्माद्देहिनामपिआपएवमूर्तिराकृतिः तत्राप्सुआत्माचिद्रूपःपुरुषः मानसःतदंतर्गतेमनसिअभिव्यक्तः सएवोपाधियोगाज्जीवः सएवब्रह्मापूर्वोक्तश्चतुर्मुखोमुख्यजीवः सार्वज्ञ्यादिमत्त्वात् ॥ २२॥ सएवात्मा प्राकृतैःत्रिगुणात्मकमूलप्रकृतेर्विकारैर्गुणैरिंद्रियमनोभिःसंयुक्तःसन्क्षेत्रज्ञःजीवइत्युच्यते तथाचश्रुतिः आत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेत्याहुर्मनीषिणइति अयमेवपरमात्मेत्याह तैरेवेति ॥ २३ ॥ तंपरमं सर्वलोकस्यहितंसुखंतदात्मक एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः तस्मिन्पूर्वोक्तस्थूलसूक्ष्मरूपे ॥ २४ ॥

Digitized by Google